

ŞEHREZÛRÎ'DE AİLE AHLÂKI

Salih YALIN
Dr., Erciyes Ü. İlahiyat F.
yalin@erciyes.edu.tr

Aile, toplumu meydana getiren en küçük parçadır. Gerçi birden fazla insanın meydana getirdiği her türlü grup toplumun bir hücresi sayılabilir ve aile bunların her zaman en küçüğü değildir. Fakat aile, küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve en önemli olanıdır. En sürekli olanıdır, çünkü çok az istisna bir tarafa her insan doğduğu andan hayatının sonuna kadar bir ailenin ferdi olarak kalır. Belirli bir yaşa kadar ailede çocuk olarak, evlenince eş olarak, çocuğu olduğunda anne ya da baba olarak yer olsa da, insanın bir ailenin ferdi olma durumu değişmez. Ailenin önemi ise, insan hayatının ve terbiyesinin dayandığı en temel müessese oluşundan ileri gelmektedir. İnsanın hayata ilişkin düşünceleri, alışkanlıkları, huyları, davranışları vb. birçok şey aile içerisinde şekillenmekte, gelişmekte ve değişmektedir.¹

Ahlâk, insan davranışlarını yöneten ideal kanunların bilimi ve bu kanunları hayatın çeşitli durumlarına doğru dürüst biçimde uygulama sanatıdır. Ahlâkın, ideal kanunların bilimi olarak tanımlanmasının nedeni, burada insanların olgu olarak nasıl davranacaklarının değil, doğru ve yerinde olacak biçimde nasıl davranmaları lazım geldiğinin araştırılmasının söz konusu olmasıdır. Ahlâk filozofu, olan davranışı olduğu gibi yazmakla sınırlı bir tarzda değil, olması lazım gelen davranışı da tasvir eden tarzda bir davranışı inceler. Ahlâk filozofu, gerçek kanunlarına bağlamak amacıyla olayları genelleştirmez, ideal ve buyruk olan kanunları ortaya koyar. İnsan davranışları, ahlâk bakımından iyi olmak için bu kanunlara uymak zorundadır. Yönelmemiz gereken iyilik idealini belirledikten sonra, ahlâk, insan hayatının çeşitli durumlarına bu iyilik idealini uygular ve muhtelif davranışlarımızda uymamız gereken tekil davranış kurallarını bu iyilik idealinden sağlayıp ortaya koyar. Konusu bakımından ahlâk teorik ve pratik kısımlarına ayrılır. Teorik ahlâk, insan için iyilik ve ödevin neden ibaret olduğunu, ahlâklılığın doğasını, şartlarını ve sonuçlarını inceler. Pratik ahlâk ise, insanın çeşitli ödevlerinin neler olduğunu, uyulacak buyruk ve kuralların ayrıntısını inceler.² Bu makalede, İslam felsefesinin temel ekollerinden İshrâkiliğin önemli temsilcilerinden

¹ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s. 206.

² Hasan Şahin, *Ahlâk Felsefesi Ders Notları*, Kayseri 2009, s. 17-18, 32.

olan Şehrezûrî'nin³ ahlâk hakkındaki teorik düşünceleri değil, toplumun küçük bir modeli ve vazgeçilmez bir unsuru olan aile içerisinde yaşayan bireylerin ödevlerine, uyması gereken kurallara, ahlâki eylemlerine ve yaşantılarına ilişkin görüşleri incelenecektir.

Şehrezûrî'nin aile ahlâkı ile ilgili düşüncelerine geçmeden önce, ahlâkı ve aile ahlâkını felsefesi içerisinde nerede konumlandığına genel hatlarıyla bakmakta yarar vardır. Şehrezûrî ilimleri öncelikle iki kısma ayırır: 1. Mantık ve dil ilimleri gibi, ancak başka ilimler için araç konumunda olacak biçimde elde edilen ilimler, 2. Bizzat kendisi elde edilmek istenen ilimler. Bunlar da eylemlerimizle ilgili olmayan, yani varlığında ve yokluğunda etkimizin bulunmadığı şeyleri inceleyen nazârî hikmet ve eylemlerimizle ilgili olan yani varlığında ve yokluğunda etkimizin bulunduğu şeyleri inceleyen amelî hikmet olmak üzere iki kısma ayrılır.⁴ Nazârî hikmetin konuları bir yana, Şehrezûrî amelî hikmeti üç bölüme ayırır. Bu bölümlerden birincisi: Tek şahısla ilgili olup, huylarında, eylemlerinde ve yaptığı her şeyde insanın nasıl olması gerektiğini bildiren ve ahlâk ilmi olarak adlandırılan hikmettir. Diğer iki bölüm tek bir şahısla değil, birden çok kimseyle ilgili olan konuları içerisine alır. Bunlar; koca, karı, baba, çocuk, hizmetçi ve köleler arasındaki eve ilişkin ortak durumların uygun bir biçimde nasıl düzenleneceğini ele alan menzili hikmettir; diğeri de erdemli siyaset, çeşitleri, farklılıkları, başkanlıklar vs. gibi konuları inceleyen medenî/siyasi hikmettir. Şehrezûrî'nin amelî hikmet bağlamında kaynaklarına bakıldığında, ahlâk ilmi alanında Aristoteles ve İbn Miskeveyh'e, menzili hikmet konusunda Yeni Pisagorcü Bryson'a ve siyasi hikmet konusunda ise Aristoteles ve Platon'un bu konudaki eserlerine gön-

³ Şemseddin Muhammed İbn Mahmud eş-Şehrezûrî, İran'la Irak arasında bir bölge olan Şehrezur'da doğmuştur. Doğum ve ölüm tarihlerine ilişkin kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, h. 687/m. 1288'de hayatta olduğu ve h. 7/ m. 13. Asrın son üçte birinde öldüğü bilinmektedir. İsrâkî ekolün kurucusu Şihabeddin Sühreverdî'nin öğrencisi ve en önemli takipçilerindendir. Sühreverdî'nin en önemli eseri olan Hikmetü'l İsrak adlı eserini, Şerhu Hikmeti'l İsrak adıyla ve et- Telvihât adlı eserini et-Tenkîhât fi Şerhi't-Telvihât adıyla şerh etmiştir. Diğer eserleri ise: bir felsefe ve ilahiyat ansiklopedisi konumundaki Resâilü's-Şecereti'l-İlâhiyye fi Ulûmi'l-Hakâiki'r-Rabb'âniyye, filozofların hayatlarından bahsettiği Nüzhetü'l-Ervâh ve Ravzatü'l-Efrâh, Hermetik ve Helenistik fikirlerle İsrâkî düşünceyi mecz etmeye çalıştığı Kitabü'r-Rumûz ve'l-Emsâlü'l-Lâhutiyye fi'l-Envâri'l-Mücerredeti'l-Melekütiyyedir. Hayatı ve eserleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Necip Görgün, *eş-Şecereti'l-İlâhiyye ve Şehrezûrî'nin Felsefesi*, Resâilü's-Şecereti'l-İlâhiyye fi Ulûmi'l-Hakâiki'r-Rabb'âniyye içerisinde, tah. M. Necip Görgün, Elif Yay. İstanbul 2004, C. III, s. 24-37; Hüseyin Ziyâî, *"The Illuminist Tradition", History of Islamic Philosophy* içinde, edit: S. H. Nasr, O. Leaman, Routledge, London 1996, s. 476-484; Şehrezurî, *Şerhu Hikmeti'l-İsrâk*, tah. Hüseyin Ziyâî Türbetî, Tahrân 2001, Giriş bölümü, s. 14-21; Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi*, Ülken Yay., İstanbul 1998, s. 187-188; Aygün Akyol, *"Şehrezûrî ve Adalet Anlayışı"*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008/1, C. 7, S. 13, s. 99-102.

⁴ Şehrezûrî, *eş-Şecereti'l İlâhiyye*, C. I, s. 21-22.

dermede bulunduğu görülmektedir.⁵

Şehrezûrî'nin yukarıdaki tasnifinden de anlaşılacağı üzere aile ahlâkı^{6*}; ailenin temel unsurları olan eşler, çocuklar ve hizmetçiler gibi birden fazla kimseyle ilgili olan ve pratik felsefenin bir bölümü olan menzili hikmet başlığında incelenen konuları içerisine almaktadır. Şehrezûrî ev ile, ailenin temel unsurları olarak saydığı şeyleri içeren mekânı kastetmektedir. Bu mekân bir ev, bir çadır, bir mağara, bir ağaç gölgesi ya da bunların dışında herhangi bir şey olabilir.⁷ Buna göre burada evin fiziksel niteliğinden çok, aileyi oluşturan temel yapıları içeren yönüne vurguda bulunduğu ve ev denildiğinde bu temel yapıları içeren bütünün anlaşıldığı görülmektedir.⁸ Dolayısıyla buradaki ev ve evde bulunan temel yapıları içeren bütün aile kavramı altında ifade edilebilir. Ailenin oluşumu kadınıla erkeğin evlenip bir araya gelmesiyle başlar. Evlenmenin birçok gerekçeleri olabilir. Fakat Şehrezûrî'ye göre bir kadınıla evlenme talebinin şehvet ya da bayağı lezzetler için değil, malın korunması ve neslin devam ettirilmesi gerekçeleriyle olması gerekir.⁹

Aile çeşitli unsurlardan oluşan bir birliktir. Şehrezûrî ailenin temel unsurları

5. Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. I, s. 27-29. Burada ilimler tasnifi konusunda Şehrezûrî'nin büyük ölçüde İbn Sina'dan etkilendiği görülmektedir. bk. İbn Sina, *Uyüniü'l-Hikme*, Neşr. H. Ziya Ülken, Ankara 1953, s. 13; *Risale fi Aksâmi'l-Ulûmi'l-Akliyye*, Tisa Resâil fi'l-Hikmeti ve't-Tabiiyyât içerisinde, 2. Baskı, Darü'l-Arab, Kahire tarihsiz, s. 104-118; A. Kamil Cihan, "*Bilimler Tasnifi ve İbn Sina*", E.Ü. Sosyal Bil. Ens. Dergisi, Kayseri 2000, S. 9, s. 446. Öte yandan Şehrezûrî'nin Şerhu Hikmeti'l-İşrâk adlı eserinde İsrâkî felsefenin yerini ortaya koyduğu farklı bir sınıflamaya yer verdiği görülmektedir. Burada o, ilimleri öncelikle hakiki ve örfi-ıstlahi olmak üzere iki kısma ayırır. Hakiki ilim, bilinen obje değişmediğinden dolayı bilginin de değişmediği ilimdir. Çünkü bilginin değişmesi bilinen şeyin değişmesine bağlıdır. Örfi-ıstlahi ilim ise, bilinen şey değiştiği için bilginin de değiştiği ilimdir. Nahiv, dil, şiir vb. edebi ilimler gibi. Zira kendi dillerine özgü bu ilimlerle uğraşan milletler ve şeriatlar ortadan kalktığında, bu ilimler de değişir ve başkalaşır. Fıkıh ilmi ve şehir yönetimine ilişkin ilim bütünüyle ortadan kalkmaz, bazı kısımları kalkabilir ve hükümler değişip farklılaşarak bir millettten diğerine taşınır. Hakiki ilimleri de Şehrezûrî zevke ve keşfe dayalı (zevkî, keşfi) olan ve araştırma ve düşünmeye dayalı olan (bahsî-nazarî) olmak üzere iki kısma ayırır. Zevke ve keşfe dayalı olan ilim fikir ve kıyasa dayalı delillerle değil işrâkî nurlarla keşfe dayalı olarak elde edilir. Şehrezûrî bu zevkî hikmete ulaşan az sayıda filozof arasında Hermes, Pisagor, Platon gibi bazı ilkçağ filozoflarının ve Sühreverdî'nin adını zikreder. Şehrezûrî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*, s. 3-8.

6. * Aileye bağlı bireyler arasındaki karşılıklı hak ve ödevlerin ele alındığı ahlâk bölümü aile ahlâkı olarak adlandırılmaktadır. Eski ahlâkçılar ahlâkın bu koluna 'İlm-i Tedbirü'l-Menzil' demişlerdir. bk. Osman Pazarlı, *İslamda Ahlâk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s. 286.

7. Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. II, s. 17-18.

8. Farabi, bu anlayışın antik filozoflardan beri süregeldiğini ve kadim filozofların evle nasıl ve hangi şeyden yapılmış olursa olsun sadece insanların içerisinde yaşadıkları meskeni değil, bu meskenin içerisinde var olan ve yaşayan unsurları da kastettiklerini belirtir. Bkz. Farabi, *Fusûlün Miintezea*, neşr. Fevzi M. Neccar, Beyrut 1993, s. 40; A. Kamil Cihan, "*Farabi'nin Eserlerinde Aile Reisiği*", *Bilimname*, Kayseri 2007, S. 12, s. 42.

9. Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. II, s. 21.

olarak; 1. Koca (baba), 2. Karı (anne), 3. Çocuklar, 4. Hizmetçi ve 5. Bu kişiler için ayrılmış gıdaları sayar.¹⁰ Aile içerisinde bulunan çeşitli unsurları ortak bir amaç etrafında birleştirecek, uyumlu bir şekilde bir arada tutacak ve bu uyumun devamını sağlayacak, aynı zamanda aile içerisinde iyi şeylerin gerçekleştirilmesi için yardımlaşmayı sağlayacak yönetici konumunda bir kişinin varlığına ihtiyaç duyulur.¹¹ Şehrezûrî bu unsurlardan oluşan aile için bir başkanın gerekliliğinden yola çıkarak, erkeği evin sahibi ve reisi olarak konumlandırır. Aile içerisindeki durumların ve aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilerinin yerli yerinde olması için, aile reisinin evde bulunan topluluğun tümünü ve tek tek her birini en uygun bir biçim ve yöntem üzere, duruma göre sevdirmeye (teşvik-tergib), korkutma (terhib), nezaket, azarlama, yumuşaklık ve baskı yollarıyla yönetmesi gerekir. Durumun gereğine göre gerçekleştirilen iyi yönetim, aile içerisinde her şeyin yerli yerinde olmasını sağlayacaktır.¹²

Aile yöneticisinin uygun bir biçimde yönetmekle sorumlu olduğu ailenin unsurlarını iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, kadın, çocuk ve hizmetçilerden oluşan aile bireyleri ve bu bireylerden her birinin faydalandığı mallar ve besinlerdir. Şehrezûrî'nin ailenin temel unsurları arasında ilkin aile yöneticisi olarak erkeğin, sonra da kadının yönetimi altında olan ve aile bireylerinin varlığını sürdürmesi için en temel şey olan gıdaya öncelikli bir yer verdiği görülür. Burada da öncelikle mal ve gıdalara ilişkin kurallar ele alınacaktır.

Mal ve Gıdaların Yönetimi

İnsanlar yaşamlarını sürdürmek için gıdaya ihtiyaç duyar. İnsanın gıdası söz gelimi bazı hayvanlarınki gibi doğadan kolayca elde edilmez. İnsan, sanata ve mesleki eylemlere dayalı ekip biçme, temizleme, öğütme, yoğurma vs. çeşitli işlemlerden geçirerek gıdasını elde eder. Bu elde etme sürecine yardım için tarım araçları hazırlama, bunları kullanmayı öğrenme gibi işler için uzun soluklu büyük bir emek ve çaba harcamak gerekir.¹³ Dolayısıyla Şehrezûrî'nin özet bir şekilde vurguladığı biçimiyle insanın gıdası, kendiliğinden hiçbir çaba olmaksızın elde edilen doğal bir şey değil, ancak sıkı ve çok çalışmayla elde edilen sanata dayalı bir şeydir. Gıdaların temin edilmesinin yanında korunması da gerekmektedir. Uzun çabalar sonucu elde edilebilen ve insanın varoluşu için öncelikli bir konumda yer alan bu gıdaya başkalarının el koymasını engellemek gerekmektedir. Aynı şekilde bazen bu gıdaların ortadan kalkmasına neden olan felaketler ortaya çıkabileceği için, daha sonra kullanılmak üzere insanlar için bir ev, sığınak ve depolama yeri konumunda olan yerlerde gıdaların korunması, saklanması

¹⁰ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 17.

¹¹ Farabi, *Fusûl*, s. 40-41; Cihan, *agm.* s. 43.

¹² Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 17.

¹³ Nasreddin Tûsî (1201-1274), *Ahlâk-ı Nasrî*, Farsçadan Azerice'ye çev. Rahim Sultanov, Türkçeye aktaranlar, A. Vahap Taştan-H. Nazlıgül, Fecr yay., Ankara 2005, s. 203.

ve biriktirilmesi gerekir. Böylece bu gıdaların bir kısmı yok olduğunda, elden çıkanın yerine geri kalanla beslenebilmek ve bu yerlerden ihtiyacı temin etmek mümkün olur.¹⁴ Burada Şehrezûrî'nin insanın temel ihtiyacı olan gıda ile diğer bir ihtiyaç olan barınma arasında bir ilgi kurduğu görülür. Buradan anlaşılıyor ki, gerektiğinde kullanılmak üzere temin ettiği gıdayı saklayacağı ve koruma altına alacağı bir yere ihtiyaç duyması, insanın ev edinmesinin temel nedenlerinden birisidir.¹⁵

Şehrezûrî aile yöneticisinin mala ilişkin yapacağı şeyleri üç kısımda ele alır. Bunlar; malın kazanılması, korunması ve harcanmasıdır. Mal ya sanat ve ticaret gibi bir yetenek ve maharete bağlı olarak ya da hediyeler, miras bırakılan şeyler, buluntular ve defineler gibi herhangi bir yetenek ve maharet gerektirmeksizin kazanılır. Kazancın belirli ilkelere göre olması gerekir. Buna göre malın kazanılmasında zulümden, utanç verici şeylerden ve düşüklükten kaçınılmalıdır. Zulüm, ölçü ve tartıda malı yüksek ve düşük göstermek, hile, dolandırıcılık ve hırsızlık gibi şeylerdir. Utanç verici olan şey, yüzüzlükle, soytarılıkla ve nefsi alçaltıcı şeylerle malın kazanılmasıdır. Düşüklük ise, malın daha üstün, itibarlı sanatlar bulunmasına rağmen, daha düşük sanatlarla kazanılmasıdır.¹⁶ Bu çerçevede Şehrezûrî dereceleri bakımından sanatları: üstün sanatlar, düşük sanatlar ve orta düzeyde yer alan sanatlar olmak üzere üç grupta ele alır.

Üstün sanatlar bedenini değil, nefsin iyiliğinden ortaya çıkar ve üç kısma ayrılır: 1. Sağlam görüş, doğru kişilerle istişare (meşveret) ve iyi idare gibi akıl cevheriyle ilgili olan sanattır. Bu yöneticilerin (vezirlerin) sanatıdır. 2. Yazıcılık, belagat, tıp, Astroloji, aritmetik ve yer ölçümü gibi edebiyat ve ilimle ilgili olan sanattır. Bu ediplerin ve bilginlerin sanatıdır. 3. Binicilik, askerlik, bir bölgeyi ele geçirme ve düşmanı defetme gibi güç ve yiğitlikle ilgili olan sanattır. Bu savaşçıların sanatıdır. Bu üç çeşit sanat, özgür ve mürüvvet sahibi kimselerin sanatı olarak adlandırılır. Düşük sanatların da üç çeşidi vardır: 1. Tekelcilik ve sihir gibi halkın genelinin yararına aykırı olan şeydir ve bu fesatçıların sanatıdır. 2. Erdemlerden birisine aykırı olan soytarıklık, çalgıcılık ve kumar gibi şeylerdir ve bunlar sefihlerin sanatıdır. 3. Hacamatçılık, deri tabaklama ve çöpçülük gibi insan doğasında tiksinti uyandıran şeydir ve bunlar düşük seviyedeki kimselerin sanatlarıdır. Orta sanatlar ise, üstün ve düşük sanatların dışında kalan sanatlardır. Fakat bunlardan bir kısmı ziraat gibi zorunlu, bir kısmı ise kuyumculuk gibi zorunlu olmayan sanatlardır. Şehrezûrî, akıllı kimselerin düşük seviyede yer alan, cehennem azabına ve utanmaya yol açan gelir getirici şeylerden uzak durması ve üstün kabul edilen sanatları tercih etmesi gerektiği düşüncesindedir.¹⁷ Ancak o değinmemiş olsa da, düşük seviyede yer alan sanatlar arasında saydığı ve tiksinti ve

¹⁴ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. II, s. 17-18.

¹⁵ İbn Sina, *"Aile Siyasetine Dair Risale (er-Risale fi's-Siyaseti'l-Menziliyye)"*, çev. Vecdi Akyüz, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1991, C. III. s. 908.

¹⁶ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. II, s. 18.

¹⁷ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. II, s. 18-19.

utanmaya yol açan deri tabaklama, çöpçülük vb. işleri toplumda birilerinin yapmak zorunda olduğu da unutulmamalıdır.

Malın kazanılması kadar, korunması da çok önemlidir. Şehrezûrî malın korunmasında üç şartın göz önünde bulundurulması gerektiği düşüncesindedir. İlk, malı korumak için harcamalar kısılarak aile üyelerinin yaşam tarzında eksiklik ve bozulma meydana getirilmemelidir. İkinci olarak, malın korunmasında dine ve namusa aykırı bir durum ortaya çıkmamalıdır. Buna göre kuraklık, kıtlık ve ihtiyaç zamanlarında ihtiyaç sahipleri mahrum bırakılarak biriktirilen yiyecek vs. malların saklanması uygun bir tutum olmayacaktır. Üçüncü olarak, malı koruma düşüncesiyle cimrilik ve açgözlülük gibi bir erdemsizliğe düşülmemelidir. Bu yapılmaması gereken davranışlara ilave olarak, malın korunması için de şu şartların yerine getirilmesi gerekir. Öncelikle gider, gelirden daha az olmalıdır. İkinci olarak, duruma ve zamana uygun olmayan bir şeye harcama yapılmamalıdır. Üçüncü olarak, günün şartlarında geçerli olan ve kolayca kazanılabilen şeyler talep edilmeli, çok olana karşı açgözlü bir tavır sergilenmemelidir. Zaman birçok felaketle insanı karşı karşıya bırakabilir. Bu nedenle evin yöneticisinin menzili hikmetin gereğine göre, kıtlık ve kuraklık gibi ihtiyaç ve zaruret zamanlarında kullanılmak üzere ve aile dostlarının ve iyi kimselerin yararına mal ve besin saklaması gerekir.¹⁸

Malın kazanılması ve korunmasının yanında önemli diğer bir husus da, onun yerli yerinde aile üyelerinin ihtiyaçlarına uygun bir biçimde harcanmasıdır. Şehrezûrî malı harcamada dört şeyden kaçınmak gerektiği düşüncesindedir. İlk, cimrilik ve pintilik yapmaktan^{19*} sakınılmalıdır. İkinci olarak, israftan ve savurganlıktan kaçınılmalıdır. Üçüncü olarak, gösteriş yapmaktan ve övünme amacıyla harcama yapmaktan kaçınmak gerekir. Dördüncü olarak, malı kötü yönetmekten kaçınmak gerekmektedir. Yani yerli yerinde harcama yapılmalı, bazı yerlerde gereğinden fazla, tam tersine bazı yerlerde de gereğinden az harcama yapılmamalıdır. Şehrezûrî malın harcandığı yerleri üç kısımda ele alır. 1. Sadaka ve zekat gibi Allah rızasını kazanmak için yapılan harcamalar. 2. Hediye, armağan vs. cinsinden cömertliğin gereği olan harcamalar. 3. Uygun olanı talep etme ve zararlı olan şeyleri uzaklaştırmak için zorunlu olarak yapılan harcamalardır. İlki ev için gerekli olan zorunlu harcamalardır. Diğeri ise zalim ve sefih kimselerin zararından korunmak için yapılan zorunlu harcamalardır.²⁰

¹⁸. Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 19-20.

¹⁹. * Kaynakta ayıplama ve kınama anlamlarında et-ta'yir ve el-levm kelimeleri kullanılmış. Ancak gerek metnin akışına, gerekse Tûsî'nin aynı içerikteki Farsça yazılmış orijinal metnine bakıldığında taktir (cimrilik) ve lû'm (cimrilik ve pintilik) olarak geçmektedir ki, bu ifadeler daha doğru gözükmektedir. Bk. Nasreddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsiri*, tsh. Ali Rıza Haydari, Mücteba Minovi, Şirket-i Sehami, Tahran h. 1369, s. 213.

²⁰. Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 20-21.

Aile Bireylerinin Yönetimi

Şehrezûrî'ye göre evin geçimini temin etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak öncelikle erkeğin görevidir. Ancak, besin ve erzak temin etmek için erkek evden ayrıldığında, evde bulunan besinleri başkalarından korumak için onun yerine bir kimsenin evin sorumluluğunu devralması gerekir. Bu işi üstlenecek kişiler kadınlardır ve onlar neslin sürdürülebilmesi için üreme, gıdaların korunması ve ıslahı gibi birçok konuda kendilerine ihtiyaç duyulan ailenin kurucu unsurlarıdır. Erkek ve kadın evlenip bir araya geldikten ve bir evde yaşamaya başladıktan sonra, aileye diğer bir unsur olarak çocuklar katılır. Ailenin büyümesiyle artan ihtiyaçlara paralel olarak, evde yardımına ihtiyaç duyulan bir grup olarak hizmetçiler de yer alabilir.²¹

Ailenin temel unsurlarından biri hiç şüphesiz kadındır. Kadın erkekle birlikte aile içerisindeki işleri işbölümü çerçevesinde çekip çeviren ve erkek evde olmadığı zaman ailenin yöneticisi durumunda olan kimsedir. İyi kadın erkeğin mülkünün ortağı, malının koruyucusu, yükünün taşıyıcısı ve çocuklarının terbiyesinde güvendiği kişidir.²² Şehrezûrî'ye göre evlenilecek kadının iffetli, güzel, bakire, doğurgan, hayâ sahibi, ince kalpli, cana yakın, az konuşan, kocasına bağlı, ona hizmet eden ve iyi ahlâklı bir kimse olması tercih sebebidir. Bunun yanında evlenilecek kadın üzüntülerin tesellisine ve kaygıların giderilmesine yardımcı olmalıdır. Yine kadının onların güç desteğini sağlaması bakımından iyi bir aileye mensup olması da tercih sebeplerinden birisidir. Ancak bu niteliklerden bir kısmı bulunmasa da, akıl, iffet ve hayânın olmaması düşünülemez ve bu özellikler fiziki güzelliğe tercih edilir. Çünkü bu temel niteliklerin bulunmaması gibi bir durumda birçok zorluk ve sıkıntının ortaya çıkması kaçınılmazdır.²³

Evlilik gerçekleşip aile kurulduktan sonra eşiyle ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde yürütmesi için erkeğin de sahip olması gereken bazı nitelikler ve yapması gereken şeyler vardır. Şehrezûrî bunlara üç başlık altında değinir: 1. Saygınlık (heybet): evin yöneticisi konumundaki erkeğin koyduğu kurallara uyması için kadının gözünde erkeğin bir saygınlığının olması gerekir. Bu saygınlık gerçekleştirilirse evin kontrolü ve düzeni sağlanmış olur. 2. İyilik-ikram (keramet): Kadının gönlünü sevgi ve muhabbet yoluyla kazanarak sorumlu olduğu işleri severek yapmasını sağlamak gerekir. Böylece kadın ev işlerine özen gösterir ve evin düzeni güzel olur. Bu niteliği kazanma bazı vasıtalarla gerçekleşir. Öncelikle kadına güzel bir biçimde davranılmalıdır. Sonra kadının yabancı kimselerle çok fazla içli dışlı olmayacak bir konumda bulunması, kılık ve kıyafetine dikkat etmesi gerekir. Üçüncü olarak, evin durumuyla ilgili konularda erkek kadınıla istişare etmelidir. Dördüncü olarak, evin erzakları, ihtiyaçları ve hizmetçileri konusunda kadına tam yetki verilmelidir. Beşinci olarak,

²¹ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 17.

²² İbn Sina, *Aile Siyasetine Dair Risale*, s. 913.

²³ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 21.

kadının yakınlarıyla güzel ilişkiler kurulmalıdır. Son olarak da, eğer kadın çizilen bu çerçevelerde ideal ya da ideale yakın bir konumda ise, onun üstüne başka bir kadın daha tercih edilmemelidir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, erkeği başka bir kadınla daha evlenmekten sakındırırken Şehrezûrî bunu kadınlardaki kıskançlık ve akıl eksikliği özelliklerine bağlar ki, bunun felsefi bir temeli olduğunu söylemek mümkün değildir. 3. Zihni meşgul etme: Kadının zihninin evi düzenleme işine ve aile üyelerinin yaşayış düzenini tamamlaması için onların yararına olan şeyleri gözetme işine yoğunlaşmasının sağlanması gerekir. Çünkü insan tembelliğe katlanamaz. Yerine getirilmesi gerekli olan şeylere boş vermek, kişinin dikkatini gereksiz şeylere yönlendirmesine yol açar. Dolayısıyla kadının ev düzenlemesi, çocukların bakımı, hizmetçilerin kontrolü ve yiyeceklerin hazırlanması gibi işlerle meşgul olması ve tüm dikkatini bu işlere yoğunlaştırması gerekir. Şehrezûrî'ye göre bu işlerden uzak durup, dikkatini başka şeylere verdiğinde kadının gözünde kocasının bir değeri kalmaz; kadın çirkin şeylere yönelip, başka kimselerin arzu nesnesine dönüşebilir. Bu da kişiyi hem dünyada utanç verici bir konuma, hem de ahirette mutsuzluğa götürür.²⁴

Şehrezûrî, bulunduğu çağın yaşam tarzına ve anlayışına uygun olarak erkeğin eşine ilişkin yönetim işinde bazı şeylerden kaçınması gerektiği düşüncesindedir. İlk kişi kadına olan sevgisini açığa vurmamalı, sevgiye tutulmuşsa bunu gizlemelidir. Çünkü aşırı sevgi birçok kötü duruma yol açabilir. İkinci olarak, bazı olumsuzluklara sebep olabileceği için kişi genel konularda onunla istişare etmemeli, sırları ve malı konusunda onu bilgilendirmemelidir. Üçüncü olarak, kadını işe yaramaz şeyleri dinlemekten, yabancılara bakmaktan ve kötü işleri yapmakla damgalanmış kadın ve erkeklerin hikâyelerini dinlemekten korumak gerekir. Yine Şehrezûrî'ye göre kadını erkeklerin meclislerinde oturmuş yaşlı kadınlardan da uzak tutmalı ve iffet kuralından ayrılmaya yol açabileceği için onun Yusuf Suresini öğrenmesi yasaklanmalıdır. Arsızlığa ve şehvetin coşmasına yol açacağı için kadınların şarap içmesi de yasaklanmalıdır.²⁵ Bizce, kadınla olan ilişkilerinde erkeğin bu kadar aşırı derecede genellemelerden yola çıkarak hareket etmesi çok sağlıklı bir tutum olmasa gerektir. Aile yuvasının en önemli harcı olan sevgiyi bile paylaşmamak ne kadar mantıklı bir tutum olacaktır. Hem erkeğin olmadığı zamanlarda kadını evin yönetici olarak görüp, hem de ondan bir şeyler saklama ve gizleme gibi bir tutum içerisine girmek ne derece doğrudur. Kötü kimselerle bir arada bulunmak ve kötü şeyleri dinlemekten sakınmak kadın için olduğu kadar erkek için de gerekli bir şey olarak görülebilirse de, iffetsizliğe yol açabileceği düşüncesiyle kadın erkek tüm insanlara hitap eden kutsal kitabın bir bölümünü öğrenmeyi kadınlara yasaklamanın izah edilecek bir tarafını bulmak mümkün değildir.

²⁴ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. II, s. 21-22.

²⁵ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlähiyye*, C. II, s. 22-23.

Şehrezûrî'ye göre kocalarını kendilerine meylettirmek için kadınlarda bulunması gerekli özellikler ise şunlardır: iffetli olmak, kocasına saygılı olmak, iyi bir eş olmak, itaatsizlik ve geçimsizlik yapmamak, azarlamayı gerektirecek davranışlarının az olması ve nazik davranmak. Bazı kadınlarla evlenmekten uzak durulması gerektiğini vurgulayan Şehrezûrî, kadınların durumlarını idare etmekten aciz kimselerin evlenmemesi ve kendi başına yaşamasının daha yerinde bir tutum olacağı düşüncesindedir. Zira ona göre bu acziyet, kadınla olan ilişkide beden ve nefis için ciddi ve büyük tehlikeler ortaya çıkarabilir.²⁶

Ailenin temel öğelerinden birisi de çocuklardır. Çocuk doğduğunda yapılması gereken ilk şey ona güzel bir isim vermektir. Kötü bir isim verilecek olursa bu, yaşamı boyunca çocuk için sıkıntı oluşturabilir. Bu çerçevede çocuğa verilecek ismin çocuğun özellikle psikolojik gelişiminde, bunun yanında sosyalleşme sürecinde kendisine saygın bir yer edinmede bir ilk basamak olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla içinde yaşanılan toplumda sıklıktan taşıyabileceği ve karakter gelişimine olumlu katkılar sağlayacak bir isim çocuğa verilmelidir. Daha sonra hastalıklar ve kötülükler bu yolla çocuğa geçtiği için sağlıklı, kusurlardan ve kötü ahlâktan uzak olan bir sütanne ve bakıcı seçilmelidir. Bu dönem geçirildikten sonra çocuğun terbiyesi, eğitimi ve ahlâkının güzelleştirilmesi ile meşgul olunmalıdır. Zira çocuk bu dönemde ahlâki eğitime uygun bir yapıdadır. Çoğunlukla doğal yapısındaki güçler ve düşünen yanının eksikliği ve bulanıklığı sebebiyle çocuk kötü huylara meyleder. Küçük yaştan başlayarak bunlar engellenmez ve önüne geçilmezse, çokça yapıp alışkanlık haline getirildiğinde onlar bir yeti haline gelir ve bundan sonra çocuk için bu kötü ahlâktan dönüş oldukça zor olur.²⁷

Şehrezûrî çocuğun ahlâki eğitiminde ilk olarak onda birçok iyiliğin gelişmesine yardım eden bir güç olarak utanma duygusundan yararlanmak gerektiği düşüncesindedir. Çocukta utanma duygusunun bulunması onun asaletine işaret ettiği gibi, aynı zamanda güzel ahlâkla ahlâklanma ve terbiye edilebilme işaretidir. Bu duygu sebebiyle çocuk kötü şeylerden sakınıp, güzel işlere yönelir. Şehrezûrî çocuğun doğal yapısının yanında çevrenin de etkilerinin göz önüne alınması gerektiğini düşünür. Bu çerçevede çocuğun rezil, ahlâk bozucu ve kötü ahlâk sahibi kimselerle bir araya gelmesinin engellenmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü çocuğun nefsi etkileri kolaylıkla alabileceği biçimde katıksızdır ve arkadaşlık ilişkileri ahlâki gelişiminde ciddi etkiler meydana getirir. Sonra çocuğa mal, makam ve şöhretle ilgili şeyler değil, din ve ilim konularıyla alâkalı onur ve saygınlık öğretilmelidir. Dini görevleri yerine getirmesi teşvik edilmelidir. Onun yanında iyiler, seçkin kimseler, ilim ve alimler çokça övülmesi, bunların dışında kalan kötü kimseler ise yerilmelidir. Kötü işlere asla müsamaha

²⁶ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 23.

²⁷ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 23-24.

gösterilmemelidir.²⁸

Şehrezûrî erkek çocuklara yönelik olarak yeme, içme ve kadınlarla ilişkisinin ve kadınlar için uygun olması sebebiyle süslü lüks kıyafetlerin önemsenmemesi gerektiğinin öğretilmesi gerektiği düşüncesindedir. Fakat önemsememesi gereken bu davranışlardan birini yapmaya yönelecek olursa, çocuğu azarlamada aşırılığa da kaçılmamalıdır. Şehrezûrî çocuğa öğretilen şeylerin onun karakterinde önemli etkileri olduğu ve öğretilecek şeyin içeriğinin büyük önem taşıdığı düşüncesindedir. Bu çerçevede konuyu şiir örneğinde ele alan Şehrezûrî'ye göre çocuğun, içerisinde kadın sevgisi, eğlence, içki gibi değersiz konuların işlendiği şiirleri değil, üstün ahlâki değerlere yer veren şiirleri ezberlemesi sağlanmalıdır. Bazı kimselerin bu tür şiirlerin insan doğasını zarif kıldığı ve incelttiği iddialarına da iltifat edilmemelidir. İstenmeyen davranışlardan birisini yaptığında çocuk azarlanacağı zaman, onu arsızlığa ve utanmazlığa düşürmemesi için sürekli bir biçimde yaptığı kötü davranışı ön plâna çıkarmaktan kaçınılmalıdır.²⁹

Şehrezûrî'ye göre çocuğa yemek yemenin gayesinin lezzet değil, hayat olduğu öğretilmelidir. Şehrezûrî yemek yerken dengeli beslenmenin önemine vurgu yapar. Çok yemek, kötülük kaynağı ve birçok rahatsızlık ve hastalıkların çıkış nedenidir. Az yemek insan bedeninin iyi bir durumda olmasını sağlarken, çok yemek insan bedenini bozar. Oburluk ve aşırı yemek düşkünlüğü kınanmalı ve mideye duyulan bu aşırı arzu hakir görülmelidir. Çocukta tembelliğe, uyuşukluğa ve uykuya yol açmaması için beslenme dengeli olmalıdır. Tatlı ve meyve az bir miktarda verilmeli, yemek esnasında su içirilmemelidir.³⁰

Hem bedene hem nefse zararlı olduğu için çocuğun içki içmesine asla müsaade edilmemelidir. Şarap içenlerle oturup onların konuşmalarını dinlemesine ve maskara, oyun ve eğlenceyle vakit geçiren kimseleri dinlemesine izin verilmemelidir. Zihinde ağırlık yapması ve hafızayı öldürmesinden dolayı çok uyumasına da izin verilmemelidir. Erkek çocukların zorluklara alışması ve erkek gibi yetişmesi için yumuşak kıyafetler giymesine ve zorunlu olanın dışında aşırı zevklerden faydalanmasına izin verilmemelidir. Çocuğun hareket, binicilik, yürüme, oturma ve konuşmaya alıştırılması gerekmektedir. Saçına şekil verip, kıymetli yüzükler takmamalı, akranlarının yanında malı, makamı, elbisesi, yiyeceği ve içeceği ile övünmesi yasaklanmalıdır. Tüm insanlara karşı alçak gönüllü olup, onlara saygı göstermesi öğretilmelidir.³¹

Şehrezûrî çocuğun yetiştirilmesinde öğretmenin önemli bir yeri olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede çocuğun eğitim-öğretimiyle ilgilenen öğretmenin bazı

²⁸ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 24.

²⁹ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 24.

³⁰ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 24-25.

³¹ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 25.

niteliklere sahip olması gerektiğini ifade eder. Öncelikle öğretmenin yumuşaklık, ilim, vakar, akıl ve güzel ahlâkla nitelenmiş olması; çocuğa seçkin bir eğitim verebilmesi için onun ileri gelen önemli kimselerin adaplarından ve hükümdarların hayat hikâyelerinden haberdar olması gerekir. Bunun yanında onun her sınıftan insanla ilişki kurma ve yönetici konumundaki kimselerle nasıl yemek yenileceği gibi konularda bilgi sahibi olması gerekir. Bir şekilde çocuğu cezalandırması gerekirse, öğretmenin vereceği cezanın sınırlarını çok iyi ayarlaması gerekir. Öğretmen çocuğa iyi davranmalı ve onu güzel bir biçimde ödüllendirmelidir. Çocuğun eğitimi dostça ve nazik bir biçimde yapılmalı, yorgun düştüğünde zihninin körelmemesi için çocuk dinlendirilmelidir. Anne-babaya, öğretmene ve büyüklere itaat etme öğretilmelidir. Çocukluk devresini atlatıp, gençlik çağına ulaştığında mizacının düzgün olması, hastalıklardan ve felaketlerden korunması için mal ve gelirin nihai gayesinin bedeni rahatlatma ve sağlığın korunması olduğu öğretilmelidir.³²

Şehrezûrî'ye göre şayet çocuğun ilim öğrenmeye yatkınlığı varsa, öğretim işi kademeli bir biçimde ve belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirilmelidir. Bu çerçevede önce ahlâk ilmi, sonra nazarî hikmet öğretilmeli ve duylara daha yakın olan somut şeyler öncelikle ele alınmalıdır. İlim öğretimi konusunda bireyin doğasının gerektirdiği bazı koşulları da dikkate almak gerekmektedir. Çünkü herkes mizaç bakımından üst bir düzeyde olmaya yatkın değildir ve hikmetin bir gereği olarak her bir insanın bir şeye yatkınlığı bulunmaktadır. Şehrezûrî yukarıda erkek çocuklar için değinilen birçok hususun kız çocukları için de geçerli olacağını ifade etmiştir. Ancak o, günümüzde geçerliliği olmayacak bir biçimde bazı sakıncalarının var olduğu söylemiyle kız çocuklarına okuma yazma öğretilmemesi gerektiği düşüncesindedir.³³

Şehrezûrî çocuk eğitimine değinirken toplum içerisinde uyulması gereken bazı adap kurallarından da söz eder.^{34*} Bu kurallardan ilki konuşma adabıdır. Bir topluluk içerisindeyken kişi çok konuşmamalı, kimsenin sözünü kesmemeli, başkasına yöneltilen bir sorunun cevabını vermemelidir. Konuşma sırasında herkese karşı alçak gönüllü ve dengeli olunmalıdır. Başkası konuşurken araya girilmemelidir. Hatta söylenen şeyin anlamını bütünüyle anlamadan söze girmemeli, sözü tekrarlamamalı, müstehcen ve küfürlü söz söylenmemelidir. Kişi içinde ayıp mana içeren bir söz kullanmak zorunda kalırsa bunu kapalı ve kinayeli bir biçimde söylemeli, uygun olmayan sözlerle şaka

³² Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 25.

³³ Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 25.

³⁴ * Aynı şekilde bu bölümde bu adap kurallarına yer veren Tûsî, çocuğun ahlâkı terbiyesine ilişkin konuların işlendiği bu bölümde bu konuların işlenmesinin, çocukların bu konulara daha çok ihtiyaç duymaları sebebiyle olmadığını, bunları daha fazla kabul edici bir yapıda olmalarından dolayı ve bu kuralları kendilerinde olgunlaştırıp, daha çok geliştirmelerini sağlama amacıyla olduğunu belirtir. Ancak yine ona göre her sınıftan insanın bu kurallara düzenli bir şekilde uyması ve kendini onlardan müstağni saymaması gerekir. bk. Tûsî, *age.*, TÇ. s. 227.

yapmamalıdır. Her ortamda o ortama uygun bir biçimde konuşmalı ve durumun gerektirdiği bazı koşullar hariç konuşma sırasında eliyle, kaşı ve gözüyle işaret yapmamalı ve yalan söylememelidir. Birçok yönden kendi dengi olan kimselerle muhatap olmalı, insanlarla konuşurken nazik ve kibar olmalı, insanların davranış ve sözleriyle dalga geçmemelidir. İnsanların gıybetini yapmamalı, çekiştirmemeli, insanlar arasında kötülüğe yol açabilecek şeyler peşinde koşmamalıdır.³⁵

Kişinin uyması gereken adap kurallarından bir diğeri de yürüme adabıdır. Kişi aceleyle, caka satarak ve kararsız bir şekilde değil, sakin ve ağırbaşlı bir şekilde yürümelidir. Aynı şekilde tembel ve kibirlilere benzeyecek bir biçimde çok yavaş da yürümemelidir. Tüm durumlarda ortalama bir yol izlenmeli ve dengeli bir tavır sergilenmelidir. Yürürken olduğu gibi otururken de belirli kurallara uymak ve diğer insanları rahatsız edecek davranışlardan uzak durmak gerekir. İnsanlarla bir arada otururken kişi kendisine uygun bir yere ve uygun bir biçimde oturmalıdır. İnsanların bir araya geldiği yerlerde rahat olunmalı, zorluk çıkarılmamalıdır.³⁶

Şehrezûriye göre kişinin uyması gereken diğer bir adap kuralı yemek yeme adabıdır. Yemeğe başlamadan önce el ve ağız temizlenmeli, yemeğe hızlı bir şekilde başlanmamalı, eller ve elbise kirlenmemelidir. Yemek yerken ağız çok açılmamalı, büyük lokma alıp lokmalar hızlı ya da çok yavaş bir biçimde yutulmamalı, denge gözetilmelidir. Sofrada yemeğin rengine ve çeşidine bakmamalı, güzel bir yemeğe karşı aç gözlülük etmemeli ve başkasını kendisine tercih etmelidir. Sofrada kendi önünde bulunan şeylerden yemeli ve diğer kimselerin lokmasına bakmamalıdır. Başkalarını yemekten nefret ettirecek şeylerden hiçbirisi yapılmamalıdır. Yemeğin sonuna kadar diğer insanlara eşlik etmeli, onlar yemeği bitirmişse kendi evi ya da dostunun evi hariç doymamış bile olsa yemeye devam etmemelidir. Yemek sonrası eller ve ağız temizlenmelidir. Şehrezûri her ne kadar içilmesini çok hoş karşılamasa da eğer bir içki meclisinde bulunulması gerekirse orada da belirli kurallara uymak gerektiği düşüncesindedir. Böyle bir ortamda bulunacak kişi erdemli kişilerin yanına oturmalı ve onların sözleriyle meşgul olmalı, aptalca hareket eden rezil kimselerin ortamlarında bulunmamalıdır. Sarhoşluk insana yakışan bir şey olmadığı ve akla en zararlı şeylerden birisi olduğu için sarhoş olacak kadar içki meclisinde oturmamalıdır.³⁷ Şehrezûriye göre sayılan bu ahlâk kuralları farklı zaman, devir ve ahlâklar için değişiklik ve ayrılıklar gösterse de, hangi davranışları yapmanın ve hangi tutumu takınmanın doğru olduğu zeki ve akıllı kimseler için gizli bir şey değildir.³⁸ Dolayısıyla iyi davranış kurallarının ilkelerine sahip olan akıllı ve erdemli insanlar, genel kurallardan özel olaylara ilişkin özel kuralları çıkararak, ortaya çıkan şartlara bağlı olarak herhangi bir

³⁵ Şehrezûri, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 26.

³⁶ Şehrezûri, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 26-27.

³⁷ Şehrezûri, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 27-28.

³⁸ Şehrezûri, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 28.

işi nasıl yapacaklarına karar verme konusunda sıkıntı çekmezler.³⁹

Günümüzde ücret karşılığı çalışan hizmetçiler ve hatta artık çağdaş dünyada var olmayan köleler bile eski dönemlerde ailenin bir üyesi olarak kabul edilirdi. Bu çerçevede Şehrezûrî, hizmetçi ve köleleri de ailenin temel öğelerinden birisi olarak görür. Onların varlığı, ailenin diğer üyelerinin rahat bir şekilde yaşamasını sağlar ve oraya buraya koşuşturarak birçok zahmetle karşı karşıya kalıp, yorgun düşmelerine mani olur. Bu nedenle onların varlığına şükretmek, onlara nazik ve yumuşak davranmak gerekir. Yorulduklarında ve rahatsızlandıklarında onlara insaf ve adaletle davranmalı, onlara eziyet ve zulüm yapmaktan sakınılmalıdır. Ancak hakkında tam bir bilgi elde ettikten, çokça tecrübe edip iyice araştırdıktan ve hakkında iyi bir kanaate sahip olduktan sonra aileye yeni bir hizmetçi alınmalıdır. Şehrezûrî huy ve karakterin çoğunlukla dış görünümüne yansıdığını düşünür ve hizmetçi alırken çirkin bir surete sahip kimselerden uzak durulması gerektiğini belirtir. Yine hizmetçi alırken özürlü kimseler seçilmemeli; uyanık, kurnaz ve keskin zekalı kimseleri seçmekten kaçınılmalıdır. Az miktarda akıl ve haya sahibi olan, keskin zeka sahibi ve gözü pek olana tercih edilmelidir.⁴⁰

Hizmetçiye onun için iyi ve uygun olarak nitelenebilecek bir sanat öğretilmeli, sürekli farklı sanatlarla meşgul edilmemeli, eğilimi ne yönde ise o işle uğraştırılmalıdır. Ayrılmalarına yol açabilecek bir nedenin ortaya çıkmaması için, vefa ve cömertliğe yakışır bir biçimde ölüncüye kadar hizmetçilerle dostane bir ilişki içerisinde olunabilmesi, işlerinin sürekliliği sağlanmalı ve onlara merhametli davranılmalıdır. Hizmetçinin de kendisine gösterilen bu tavra karşılık, kendisine iş verilmesine ve tüm iyi şeylere iştirak etmesine sebep olduğu için efendisine karşı samimi, şefkatli ve sevgi dolu olması gerekir. Hizmetçiler işlerini severek yaptıkları zaman, tüm işler yerli yerinde ve düzenli olur. Fakat işlerini başkası tarafından istenildiği için, korkuyla ve mecbur kaldıkları için yaptıklarında işler tam olarak bir düzene girmez.⁴¹

Hizmetçilerin yeme, içme, giyinme ve barınma konuları ihmal edilmemeli, bilakis tüm ihtiyaçlardan önce bunlar karşılanmalıdır. Onların tüm sıkıntı ve rahatsızlıkları giderilmeli, onlar için dinlenme vakitleri belirlenmelidir. Hizmetçiler kendilerine uygun olan güzel bir terbiye ile eğitilmeli, suçlarına ve kusurlarına uygun olarak ıslah edilmelidir. Suç ve kusurları affetme daimi bir kural halini almamalı, ancak bu onları bozacağı için af yolu tamamıyla da kapatılmamalıdır. Hizmetçiler affedildikten sonra aynı kusuru işlemeye devam ederse, ihmal etmeksizin gerekli cezalandırma yapılmalıdır. Şehrezûrî ailenin öğeleri arasında hizmetçilerin yanında son olarak köleleri de sayar ve o çağda ve coğrafyada çeşitli milletlerden kölelerin sahip olduğu düşünülen

³⁹. Tüsi, *age.*, TÇ., s. 233.

⁴⁰. Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 28-29.

⁴¹. Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlahiyye*, C. II, s. 29.

olumlu ve olumsuz bazı özelliklerine yer verir. Ancak günümüzde böyle bir sınıf bulunmadığı ve çeşitli milletlerden kölelerin özelliklerine ilişkin verilen bilgiler genel bir takım kanaatlerden öteye geçemeyeceği için burada yer vermiyoruz.⁴²

Değerlendirme ve Sonuç

Hiç şüphesiz aile, geçmişten günümüze toplumları şekillendiren en önemli kurum olmuştur. Aile anne, baba, çocuklar gibi bir takım öğelerden oluşur ve bu öğelerin sahip oldukları haklar ve sorumlu oldukları ödevler vardır. Sağlıklı ve mutlu bir ailenin varlığı, bu hakların korunmasına ve her bir bireyin ödevlerini yerine getirmesine bağlıdır. Şehrezûrî felsefi sistemi içerisinde, aile bireylerinin hak ve ödevlerine değindiği aile ahlâkına özel bir yer ayırmıştır. Kendisinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bu konudaki verdiği bilgilerde büyük ölçüde Yeni Pisagorcuya Bryson'dan faydalanmıştır. Bunun yanında gerek içerik olarak, gerekse sistematik olarak belli ölçüde İbn Sina'nın aile ahlâkına ilişkin risalesiyle ve büyük ölçüde Tûsî'nin Ahlâk-ı Nasrî adlı eserinin ilgili bölümüyle benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Fakat Şehrezûrî bu konulara özet bir biçimde değinirken, Tûsî'nin konuları daha geniş bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Şehrezûrî'den farklı olarak Tûsî sonradan ilave bir bölüm olarak çocukların eğitimi ile ilgili bölümün sonunda anne-baba haklarıyla ilgili konulara değinmiştir. İbn Sina aynı konudaki risalesinde kişinin kendisini yönetmesine ilişkin bazı bilgilere yer verirken, Şehrezûrî kişinin kendisini yönetmesine ilişkin bilgilerin bulunduğu bir bölüme yer vermemiştir.

Şehrezûrî ailenin temel unsurlarını, karı, koca, çocuklar, hizmetçiler-köleler ve bunlardan her birinin hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan mal ve gıda olarak ortaya koyar. Bu sınıflamanın aynı şekilde önceki filozoflarda da bulunduğu görülebilir. Şehrezûrî aile teriminden aynı çatı altında bir arada yaşayan unsurların uyumlu birlikteliğinin anlaşılması gerektiği düşüncesindedir. Bu uyumlu birlikteliği sürdürmek, ailenin unsurlarının aile içerisindeki fonksiyonlarını düzgün bir biçimde yerine getirmelerini sağlamak için bir yöneticiye ihtiyaç vardır ve bu işi yapacak kimse Şehrezûrî'ye göre öncelikle evin erkeğidir. Onun olmadığı zamanlarda ise bu görev kısmen kadınındır. Ancak her ne kadar günümüzde de erkeğin aile içerisinde çoğunlukla yönetici konumunda olduğu kabul edilse de, böyle olmayan ailelere rastlanabildiği gibi, bunun da ötesinde büyük ölçüde aile içerisinde işlerin yürütülmesi sırasında ilgi alanlarına ve becerilerine göre karı ve koca arasında bu sorumluluğun paylaşıldığı görülmektedir.

Şehrezûrî ailenin temel unsurları arasında saydığı mal ve gıdanın kazanılmasında, korunmasında ve harcanmasında uç noktalara kaçılmadan orta bir yol takip edilmesi ve tüm bu süreçlerde ahlâki ilkelerin ve aile bireylerinin yararının gözetilmesi gerekti-

⁴² Şehrezûrî, *eş-Şeceretü'l İlâhiyye*, C. II, s. 30.

ğini düşüncesindedir. Bu düşüncelerin günümüz için de geçerliliğini koruduğu açıktır. Şehrezûrî'nin kadınlara ilişkin ortaya koyduğu bazı düşüncelerin doğru olduğunu ve çağdaş hayata uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu hususları o çağda ve o kültür coğrafyasında ortaya konmuş düşünceler olarak görmekte yarar vardır. Zira bu düşüncelerden bir kısmını ne felsefi olarak, ne de başka bir açıdan doğru kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Çocuklara ilişkin birçok fikirlerinin de doğru olduğu ve günümüz için de geçerliliğini koruduğu kabul edilebilirken, erkek çocuklardan farklı olarak kız çocuklarına okuma-yazma öğretilmemesi konusundaki düşüncelerini onaylamak ve doğru kabul etmek mümkün değildir. Ancak Şehrezûrî'nin kendisi de bazı kuralların farklı zamanlar, devirler ve ahlâklar için farklılık gösterebileceğini, ancak akıllı kimselerin nerede ne şekilde davranacağına ilişkin doğru karar verebilme yetisine sahip olduğunu düşünür. Dolayısıyla asıl yapılması gereken şey genel ilkeleri korumak ve aile bireylerinin yararını gözetererek, uyumlu bir birlikteliğin şartlarını ve ortamını oluşturmaktır.